

Eelis Aurola

CYGNAEUKSEN KAKSI KIRJOITUSTA V:LTÄ 1857 JA NIIDEN LUONNOKSET

Helsinginvierailunsa aikana keisari Aleksanteri II saneli tunnetut kehotussanansa senaatin pöytäkirjaan maaliskuun 23. päivänä 1856. Niistä kaksi ensimmäistä koski Suomen elinkeinoelämän kehentämiseen tähtäävien senaatin ehdotusten valmistamista ja kolmas kansansivistystä edistävien koulujen perustamista maalaiskunnissa.¹ Keisarin kehotussanat eivät olleet hetken innostuksen tuotetta, viimeisin pikemminkin tuoretta tietoa ja sellaista asiaa, jonka kanssa hallitsija vähän aikaisemmin oli ollut tekemisissä. Täyttää kuukautta ei ollut ehtinyt vielä kulua mainittuun maaliskuun päivään mennessä, kun keisari oli tehnyt tärkeän ratkaisun eräässä virkanimityksessä, joka liittyi hyvin läheisesti kansansivistystä edistävien koulujen toimintaan juuri maalaiskunnissa. Helmikuun 13. päivänä (vanhaa lukua) keisari oli antanut julkaista ukaasin², jolla Liivinmaan maalaiskansakoulujen «isä», kouluneuvos ja ylitarkastaja Carl Christian Ulmann nimitettiin Venäjän evankelisen kirkon korkeimmaksi virkamieheksi 1. kenraalikonistorin varapresidentiksi.³

¹ *Halila, Aimo*, Suomen kansakoululaitoksen historia I, s. 200.

² Venäjän evankelisen kirkon kenraalikonistorin kiertokirje seurakunnille 17. 2. 1856 vl. Eriuskolaisia koskevat asiakirjat. LKA/CCCP.

³ C. C. Ulmann syntyi Riiassa 3. 2. 1795. Päästyään Riian kymnaasista 1810 hän jatkoi opiskeluaan Tarton yliopistossa tavoitteenaan pappisura. Vv. 1815—1816 U. opiskeli Göttingenissä ja Jenassa. Yliopisto-opintojen päätyttyä hän teki laajahkon opintomatkan Saksaan, Sveitsiin ja pohjois-

On selvää, että keisari tunsi kansansivistyksen tilan valtakunnan eri osissa jo ennen valtaistuimelle nousuaan. Olihan hänen setänsä Aleksanteri I:n aikana julkaistu vuoden 1804 koululaki ja hänen isänsä Nikolai I:n hallituskautena vuoden 1828 koulujärjestys. Kumpaisessakin oli määräyksiä myös kansansivistystä koskevista asioista. Lisäksi Aleksanteri II:n valtaistuimelle nousun aikoihin valmistui Viron maalaiskouluja koskeva uudistus suunnitelma, joka liittyi talonpoikaislainsäädännön uudistukseen.⁴ Vieläpä koko Baltian maalaiskansakoulujärjestelmä oli parinkymmenen vuoden ajan ollut Venäjän hallitusviranomaisten mielenkiinnon kohteena siinä, että juuri näitä kouluja koskevat hallinnolliset alistussuhteet oli jouduttu siirtämään kansanvalistusministeriöltä sisäasiainministeriölle, joka puolestaan uskoi kirkkollisille viranomaisille kansanopetuksen pedagogisen johdon lähinnä Baltiassa.⁵ Tuskin sellainen

Italiaan, Baltiaan palattuaan hänet määrättiin papin virkaan, ensin apulaiseksi P. Pietarin kappeliin ja 23. 1. 1817 Kremon seurakuntaan kirkkoherraksi, jota virkaa hän hoiti 18 vuotta. Väiteltään filosofian tohtoriksi Jenassa v. 1835 U. siirtyi Tarton yliopiston palvelukseen tullen myöhemmin käytännöllisen teologian professoriksi ja yliopiston rehtoriksi v. 1839—1841. Yliopiston venäläistämistä ja Baltian saksankielisen kulttuurin hävittämistä vastaan esittämiensä mielipiteiden vuoksi keisari Nikolai I erotti U:n professorin virasta v. 1842. Kahta vuotta myöhemmin Ulmann kutsuttiin Liivinmaan maalaiskansakoulujen ylitarkastusviraston kouluneuvokseksi tehtäväänään kansakoululaitoksen ja opettajanvalmistuksen kehittäminen. — Keisari Aleksanteri II:n kerrotaan tahtoneen hävittää U:n aikaisemmin kokeman epäoikeudenmukaisuudet ja osittain tästäkin syystä nimittäneen Ulmannin korkeaan virkaansa, jota hoitaessaan hän sai piispan arvon. Hillner, G., Bischof Carl Christian Ulmann, s. 6, 16—18. Peterson—BachInselberg, Das ritterschaftliche Parochiallehrer—Seminar in Walk, s. 116 ja suurr.

⁴ *Gernet, Axel von, Geschichte und System des bäuerlichen Agrarrechts in Estland, s. 234—254.*

⁵ *Speer, Helmut, Das Bauerschulwesen im Gouvernement Estland vom Ende des achtzehnten Jahrhunderts bis zur Russifizierung, s. 139.* Kansanopetus oli järjestetty jollakin tavoin vain niillä Venäjän alueilla, missä asui evankeliseen kirkkoon kuuluvaa väestöä, siis lähinnä Baltiassa. Inkerinmaan ja eräiden saksalaisten siirtokuntien luterilaiset seurakunnat huolehtivat pääasiassa lasten alkeisopetuksesta.

otaksuma on väärä, että varsinkin Ulmannin nimityksen valmistelun ja esittelyn yhteydessä keisari joutui tekemisiin hyvinkin perinpohjaisesti juuri kansanopetuskesymysten kanssa.

Keisarin Suomen senaatissa tekemä aloite herätti vilkkaan keskustelun kansakoulukysymyksestä, johon aikanaan yhtyi myös «kansakoululaitoksemme isä» Uno Cygnaeus Pietarista käsin. Tämä Pietarin suomalaisen 1. Pyhän Marian seurakunnan kirkkokoulun «ensimmäinen opettaja ja inspehtori»⁶ oli vielä tähän aikaan synnyinmaassaan melko tuntematon pappismies, mutta tunnetun suvun jäsen. Joitakin tuttavuussuhteita Suomessa hänellä kuitenkin oli, mutta enimmäkseen ulkopuolella hänen oman pappissäätynsä, johon hän ei näytä aina kovinkaan suopeasti suhtautuneen. Jo Pietarin ajan riittäisyydet viittaavat tähän.⁷ Pietarin aikaisista tuttavuussuhteistaan Uno Cygnaeus mainitsee vain pari nimeä, joiden kanssa hän on ollut kosketuksissa lähinnä pedagogisten kysymysten merkeissä.⁸ Nähtävästi vain näiden kahden nimen mainitseminen johtuu muiden unohtamisesta, kun hän vanhoilla päivillään laatii luonnosta omaa elämäkertansa varten. A. F. Soldan tosin kirjeessään Göteborgiin sanoo toveripiiriä, johon myös Cygnaeus heti Pietariin tultuaan kuului, seuraelämää karttavaksi⁹, mutta Aukusti Salon käsityksen mukaan Cygnaeus harrasti musiikkia, teatteria ja oopperaa.¹⁰ Eräiden käytettävissä olevien lähteiden mukaan Cygnaeus joutui tekemisiin hyvinkin monien sen ajan julkisuuden, vieläpä vaikutusvaltaisten, henkilöiden kanssa, kuten mm. Salo otaksuu.¹¹ Pappina hän joutui osallistumaan vuosittain pidettyihin Pietarin konsistoripiirin pappien kokouksiin, joissa hän 12 vuoden aikana oli aina saapuvilla jotakin harvaa

⁶ Thomas Frimanin kirje C. A. Gottlundille 30. 4. 1847. C. A. Gottlundin kirjekokoelma. HYK. Uno Cygnaeus sisarelleen Johannalle 30. 4. 1847. UC V. VA.

⁷ *Salo, Aukusti*, Pikkulasten kasvatus Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä I, s. 158, 206.

⁸ *Lönbeck, Gustaf*, Uno Cygnaeus, s. 49.

⁹ *Ibidem*, s. 53.

¹⁰ *Salo*, mt. s. 162.

¹¹ *Ibidem*, s. 165.

kokousta lukuun ottamatta. Kokoukset kestivät useita päiviä ja niistä tehtiin melko tarkat keskustelupöytäkirjat, jotka ovat painettuina kahdessakin julkaisussa.¹² Näissä kokouksissa pohdittiin pääasiassa kirkon organisatoorisia ja opillisia kysymyksiä, mutta myös kansanopetusta koskevia asioita. Uno Cygnaeus ei pöytäkirjojen mukaan milloinkaan osallistunut keskusteluihin. Tästä huolimatta hänen on ollut pakko tavata sekä Pietarin konsistoripiirin pappeja, konsistorin ja kenraalikonistorin jäseniä että muiden, mm. Baltian eri konsistoripiirien kokouksissa läsnäolleita edustajia. Useat näistä olivat joutuneet tekemisiin kansakoulukysymysten kanssa.

On ilmeistä, vaikkakin vielä yksityiskohtaisesti loppuun selvittämättä, että Cygnaeus virkansa vuoksi joutui kosketuksiin muuta kuin teologista kirjallisuutta harrastavien piirien kanssa. Tästä on osoituksena mm. se, että hänet kutsuttiin v. 1849 — nähtävästi seurakunnan edustajana — jäseneksi arvovaltaiseen kirjastokomiteaan, jonka puheenjohtajan nimitti hallitsija ja jäsenet asianomainen evankelinen seurakunta.¹³ Komitean jäsenistö edusti Pietarin eriuskoisten sivistyneistöä ja eri ammattikuntia. Jäsenistössä, jossa tavan takaa ilman säännönmukaisuutta tapahtui vaihdoksia, oli useita sekä evankelis-luterilaisten että reformoitujen seurakuntien pappeja — mm. Johannes von Muralt ja hänen lähisukulaisensa Eduard von Muralt —, akateemikkoja, yliopistojen ja eri koulujen opettajia, upseereja ja elinkeinoelämän edustajia.¹⁴ Komitean alaisena toimi Pietarin evankelinen kirjasto, jolle P. Marian seurakunnan omistamista rakennuksista oli vuokrattu tarvittavat huonetilat.¹⁵

Ilman sitovien lähteiden olemassaoloakin tuntuisi perin omitui-

¹² *Protocolle der St. Petersburgischen Provinzialsynode von 1851 bis 1860 ja Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Geistlichkeit Russlands.*

¹³ *H. D. (Dalton, Hermann), Die Evangelische Bibliothek in St. Petersburg, s. 13.*

¹⁴ *Ibidem, s. 13—15.*

¹⁵ *Katalog der evangelische Bibliothek 1864, s. 18.*

selta, jos Uno Cygnaeus ei olisi yli kymmenen vuoden aikana joutunut minkäänlaiseen kosketukseen Pietarin saksalaisen pääkoulun, Petri-Schulen kanssa, joka sijaitsi hänen asunnostaan ja P. Marian kirkkokoulusta katsoen suoraan kadun toisella puolella. Tutkimusaineisto osoittaaakin tämän mahdottomaksi. Cygnaeusta koskevan, ministerivaltiosihteeri A. Armfeltille lähetetyn kirjelmän allekirjoittajien joukossa on näet juuri naapurikoulun opettajia.¹⁶ Sen lisäksi tämän koulun rehtori vuodesta 1857, professori Johannes Steinmann, oli kosketuksessa Cygnaeukseen tämän Pietarista poismuuton jälkeenkin.¹⁷ Kansakouluorganisaattorimme on itse sanonut saaneensa runsaasti vaikutteita (ohjeitakin) Pietarin saksalaisilta pedagogeilta, eniten J. Paulsonilta, joka kirjoitti hänelle yksityiskohtaiset ohjeet P. Marian seurakunnan kirkkokoulun kielen opetuksen uudistamisesta.¹⁸ Miten paljon ja mitä muunlaisia vaikutteita Cygnaeus sai Pietarin pedagogipiireiltä, jäänee tarkkaan osoittamatta jo siitäkin syystä, että hänellä tuskin oli mahdollisuutta kaikkea Pietarissa ollessaan kirjata. Tutkijalle tällaisten lähteiden puuttuminen asettaa huomattavia rajoituksia. Siitä huolimatta on kuitenkin mahdollisuus kartoittaa sitä pietarilaista kulttuuriympäristöä, jonka vaikutuspiirissä Uno Cygnaeus eli kaksitoista vuotta. Näistä vuosista kaksi viimeistä muodostui käännteentekevimmiksi sekä hänen yksityiselämänsä että Suomen kansakoululaitoksen kannalta katsoen.

Uno Cygnaeuksen Pietarin ajan kirjoitukset

Tavan takaa kuulee kysyttävän, mihin «kansakoulumme isän» kirjalliset tuotteet Pietarin vuosilta ovat joutuneet. Joukko kirjeitä

¹⁶ *Salo*, mt. s. 170. J. Paulsonin ym. kirjelmä A. Armfeltille 1. 6. 1857 vl. Armfeltin arkisto. VA.

¹⁷ *Salo*, mt. 391, 398, 401—402, 409. Iversen, Julius, *Das Lehrpersonal der St. Petri-Schule*, s. 41.

¹⁸ *J. Paulson*, *Ueber den Sprachunterricht*. UC XIII. VA. Vert. *Eelis Aurola*, Eräs keskeinen lähde Uno Cygnaeuksen suunnitelmassa kielen opetuksen uudistamiseksi. *Koulu ja Menneisyys* XVII/1965.

ja kirjeiden konsepteja on säilynyt, mutta niidenkin lukumäärä jää alle 60. Säilyneen arkistoaineuksen perusteella voidaan päätellä, että tämä aikajakso jakautuu kahteen periodiin. Ensimmäinen käsittää kehityksen vuoteen 1855, jolloin pedagogiselta kannalta tärkeintä osaa esitti Karl Bormannin kirjan *Das Leben in Stadt und Land, in Feld und Wald* suomennoksen aikaan saaminen.¹⁹ Toinen periodi alkaa vuodesta 1856, jolloin alussa mainittu Suomen maalaiskansakoulujen perustamiskysymys hallitsijan aloitteen johdosta tuli ajankohtaiseksi.

Cygnaeuksen mahdollisuudet syventyä jo Pietarin aikana kasvatuskysymyksiin olivat melko vähäiset. Ajan niukkuus oli nähtävästi eräs Cygnaeuksen vaikeimmista ongelmista tähän aikaan. Hän valittaa työn paljoutta jo melko varhaisessa vaiheessa, jolloin hänellä oli 40 tuntia opetustyötä viikossa.²⁰ Kun ottaa huomioon, että hän joutui hajottamaan työpäivänsä eri koulujen kesken, jotka sijaitsivat pitkien välimatkojen päässä toisistaan, ei ole syytä ihmetellä, että hän tunsi työnsä sekä henkisesti että ruumiillisesti uuvuttavaksi.²¹ Jo yksin tämä seikka osoittaa epätodennäköiseksi sen oletuksen, että Cygnaeus olisi voinut Pietarissa perehtyä vielä laajempiin pedagogisiin ongelmiin ja runsaampaan kirjallisuuteen, kuin mistä hän itse on kirjoittanut tai mihin hän on kirjoituksissaan viitannut. Suomessa virinnyt keskustelu kansakoulukysymyksestä oli kuitenkin sellainen kiihoke, joka näyttää innoittaneen Cygnaeuksen kirjoittamaan leipätyön runsaudesta huolimatta. Hänen aikaisempi kirjallinen esiintymisensä kosketteli pääasiassa kielen ja uskonnon opetuksen uudistamista, mutta kevästä 1857 alkaen hän kirjoitti kouluorganisaatiosta Suomessa ja P. Marian kirkkokoulussa Pietarissa. Näin ollen Pietarin vuosilta säilyneitä kirjoituksia voitaneenkin pitää mieluummin runsaina kuin niukoina kirjallisina tuotteina hänen aatekehityksensä varhaisempien vaiheiden ajoilta.

Edellä esitetty käsitys johtaa siihen, että Cygnaeuksen kirjoit-

¹⁹ *Salo*, mt. s. 190.

²⁰ *Gustaf F. Lönnbeck*, *Uno Cygnaeus «finska folkskolas fader»*, s. 44.

²¹ *Lönnbeck*, mt. s. 43.

tamia, kansanopetusta koskevia näköaloja, joudutaan suurelta osalta projisoimaan hänen työkentässään ja lähiympäristössään vallinneisiin olosuhteisiin tuona aikana.

Bör den blifvande Folkskolan i Finland stå under Prelatensisk ledning

Cygnaeus otsikoi erään käsikirjoituksensa yllä olevalla kysymyslauseella. Sitä on pidetty kirkon ja kansakoulun toisistaan erottamisen rajankäyntiasiakirjana. Aukusti Salo on käyttänyt sitä, tosin hyvin varovasti, eräänä tutkimuksena alkuperäislähteenä kosketellessaan Cygnaeuksen saamia vaikutteita Pestalozzin, Ratken, Curtmannin, Lancasterin, Harnischin, Wurstin ja Seltzamin pedagogiikasta.²² Käsikirjoituksen lähempi tarkastelu osoittaa, ettei se ole sen laajempia pedagogisia perusteluita sisältävä eikä enemmän kirkon ja kansakoulun eroa vaativa asiakirja kuin Wiborg-lehden artikkeli, koska se on kyseessä olevan artikkelin käsikirjoituksen luonnos.²³ Jo siinä ovat mainittuina edellisten pedagogisten kirjailijoiden lisäksi myös Scherr ja Schnell. Luonnoksessa olevien asioiden perusteella voidaan määritellä melko tarkkaan sen kirjoittamisen ajankohta ja lisäksi todeta, että Wiborg-lehden toimitus on ainakin luonnoksessa esitetyistä asioista poistanut useita, joita Cygnaeus olisi halunnut säilyttää vielä artikkelin tekstissä.²⁴ Lisäksi tämä luonnos ja myöhemmin käsiteltäväksi tuleva julkaisematon kirjoitus vahvistavat olettamuksia, joiden mukaan Cygnaeus olisi ollut selvillä kansanopetuksen tilasta Venäjän valtakunnan eri puolilla.

Ryhtymättä tässä selvittämään Suomen kansakoulukysymyksestä käytyä mielipiteiden vaihtoa, johon osallistumisensa Cygnaeus aloitti kirjoittamallaan artikkelilla, osoitan ensiksi kirjoituksen syntymisen ajankohdan, selvitän kansanopetuksen asemaa Venäjällä,

²² Salo, mt. s. 172, 176, 177.

²³ Wiborg 33, 37/1857.

²⁴ Lönnbeck, mt. 58.

sen jälkeen luonnoksen ja Wiborg-lehden artikkelin vertailua ja lopuksi Cygnaeuksen luonnokseensa kirjoittamia irrallisia muistiinpanoja.

Kun Cygnaeus kehottaa Suomen papistoa tunnustamaan kasvatusopillisen tietämättömyytensä, hän kirjoittaa artikkelissaan «ymmärtäköön se mitä tämä tärkeä asia ja heidän oma etunsa vaatii ja kieltäytyköön julkisesti, kuten muuan säädyn tietorikkaimpia ja kunnioitettavimpia jäseniä äskettäin on tehnyt...» Cygnaeus jättää mainitsematta tämän papiston «kieltäytyneen» edustajan nimen, mutta on tunnettua, että hän viittaa artikkelissaan Liperin kirkkoherraan, A. J. Europaeukseen, jonka artikkeli «Om folkskoleväsendet» oli julkaistuna Wiborg-lehden numeroissa 14, 17, 20 ja 24/1857. Luonnoksen tekstissä Cygnaeus sanoo asian selvästi: «Med största intresse har Ins. läst de uppsatser i Skolf. i sednaste numror af Tid. Wib. förekommit, emedan de uttala i hufvudsak samma åsigter som Ins. hyllar och för någon tid sedan halft officiellt uttalat. Så mycket större blef Ins. glädje då han fann att uppsatsen var en af Finska presterkapets insigtsfullaste och aktningstvördaste medlemmar — Sedan en sn auctoritet som A. J. Eur-s²⁵ förordat Folkskolans skiljande fr. prestersk. borde mgn af den konsist. åsigstens försvarare tiga som beskedliga barn.»²⁶

Wiborg-lehden 24. numero ilmestyi 20. 3. 1857. Näin ollen luonnos, jonka toisella arkilla Cygnaeus kirjoittaa edellä olevan tekstinsä, on syntynyt aikaisintaan maaliskuun lopun ja toukokuun välisenä aikana. Artikkelin lopullinen käsikirjoitus poikkeaa sangen vähän luonnoksesta, kuten myöhemmästä vertailusta selviää.

Cygnaeuksen Pietarin aikana Venäjällä oli voimassa v. 1804 koululaki ja siihen nojautuvat sekä sitä täydentävät säädökset. Niiden mukaan yleisen kansansivistyksen kohottamista varten perustettavaksi aiotut pitäjänkoulut kuuluivat lainsäädännön piiriin. Tämä merkitsi sitä, että koulujen ylin johto oli maallisilla viran-

²⁵ Artikkelin nimimerkkinä oli Eur-s, joka tunnetaan Anders Josef Europaeuksen nimimerkkinä. Cygnaeus oli selvillä siitä, kuka oli nimimerkin käyttäjä.

²⁶ UC XIII. VA.

omaisilla, teoriassa kansanvalistusministeriöllä ja sen alaisella koulujen päähallituksella. Tähän yhtenäiseen koulujärjestelmään tähtäävän lainsäädännön piiriin eivät kuitenkaan kuuluneet alimmat kansanopetuskoulut, ns. kylä- ja hovikoulut. Niistä säädettiin erikseen kuvernementtien kouluohjesäännöissä, missä sellaisia oli olemassa. Alkeisopetus, niin ollen myös kyläkoulut ja niitä vastaavat laitokset olivat kirkon valvonnassa ja niin ollen Venäjän evankelista kirkkoa varten 1832 annetun kirkkolain alaisia. Esimerkkinä mainittakoon, että mm. Baltiassa, Tarton yliopiston koulupiirissä, kruunun maille perustettavien pitäjänkoulujen piti joutua papiston ja aateliston maille perustettavien kartanonomistajien hallintaan.²⁷ Samaa päämäärään pyrkivien koulujen erilainen alustusuhde johti tietyissä tapauksissa ristiriitaisuuksiin, joita jouduttiin selvittämään sekä kirkon että valtion hallinnon korkeissakin johdotoportaissa.²⁸

Tämän kirjoituksen alkupuolella mainittu kansanopetusta valvovan ylimmän viranomaisen vaihtuminen siirsi koulujen johdon kansanvalistusministeriöltä sisäasiainministeriölle, mikä johti siihen, että sekä alkeisopetuksen että pitäjänkoulujen johto oli käytännössä papiston huolena. Tosin meneteltiin sillä tavoin, että ratkaisuisista olivat vastuussa aatelin «kirkkopatruuna» ja hänen johtamansa kirkonisäntäinstituutio (Kirschenvorsteheramt). Kun Venäjän evankelinen kirkko kokonaisuudessaan oli valtion tiukan valvonnan alaisena, on ymmärrettävää, että kirkon toiminnasta ja ratkaisuisista vastuussa oleva papisto pyrki tinkimättä noudattamaan voimassa olevaa lainsäädäntöä. Tällöin se etsi menettelylleen tukea vuoroin kirkko-, vuoroin koululaista lukuisista muista säädöksistä puhumattakaan. Niinpä mm. evankelis-luterilaisen kirkon kenraalikonistorin kokouksissa usein päätettiin siirtää käsi-

²⁷ *Maija Rajainen*, Tarton yliopiston «jakobiinien» kansanopetussuunnitelmat ja niiden vaikutus Vanhan Suomen kouluoloihin. Historiallinen arkisto 57, s. 287.

²⁸ Kenraalikonistorin pöytäkirja 11. 7. 1857 (vanhaa lukua). LKA/CCCP.

teltävänä oleva asia tarkastettavaksi ennen lopullisen ratkaisun tekoa.²⁹

Valtakunnan pääkaupungissa Pietarissa oli useita evankelisia seurakuntia, joilla kaikilla oli 1850-luvulla omat kirkkokoulunsa ja monet näistä useampiopettajaisia. Kirkkokoulujen alkuperäisenä tehtävänä oli alkeisopetuksen antaminen ja seurakunnan lasten konfirmaatioon valmistaminen, mutta niiden opetussuunnitelmiin lisättiin myöhemmin laajemman kansansivistyksen antaminen, vieläpä muutamat kehittyivät yliopistoon johtaviksi oppikouluiksi, kuten Petri-Schule, Annen-Schule ja reformoitujen seurakuntien kirkkokoulu osittain jo Cygnaeuksen Pietarissa ollessa.

Pitäjänskoulua ei tiettävästi Pietarissa ollut, vaikka sellainen lain-säädännön mukaan olisi pitänyt olla jokaisessa kuvernementti- ja piiri-kaupungissa. Sitovien lähteiden puuttumisesta huolimatta tuntuu siltä, että Cygnaeus oli selvillä pitäjänkouluista enemmänkin kuin mitä hän oli saanut tietoja hankkimastaan Lajusin pitäjänkoulun vuosikertomuksesta.³⁰ Tätä otaksumaa tukee se tosiasia, että hänen hyvä ystävänsä ja tukijansa pastori K. J. Sirelius oli sekä lätin- että vironkielen taitoinen ja toiminut pappina Liivinmaalla, jossa papiston virkavelvollisuutena oli kiinteä yhteistyö voimakkaassa kehitystilassa olevien kansakoulujen ja kansakouluorganisaation kanssa.³¹ Sirelius ja Cygnaeus olivat samanaikaisesti Pietarin suomalaisen seurakunnan palveluksessa. Tänä aikana heidän kouluasioista käymänsä keskustelut melko suurella todennäköisyydellä ovat sivunneet myös maalaiskoulujen asemaa, niiden etuja ja varjopuolia papiston johdon alaisena, vieläpä organisaatiosta johtuvia haittoja. On vaikeata uskoa, ettei tällaisia keskusteluja olisi käyty, koska juuri ennen osallistumistaan Suomen kansakoulu-keskusteluun Cygnaeus työskenteli kielen alkeisopetuksen parantamiseksi P. Marian seurakunnan kirkkokoulussa.³² Sekä edellä mai-

²⁹ Kenraalikonistorin pöytäkirjat 1856—1857. LKA/CCCP.

³⁰ *Aurola*, Suomen tehtaankoulut, s. 77 aliviitta 22.

³¹ Ev.lut. kenraalikonistorin presidentti von Meyendorffin kirje kenraalikuvernööri von Bergille Helsinkiin 27. 1. 1855 (vanhaa lukua). LKA/CCCP.

³² *Salo*, mt. s. 188.

nitut että monet saksalaisilta pedadogeilta saadut henkilökohtaiset vaikutteet eivät liene vielä tässä vaiheessa sen vähäisempiä kuin kirjallisuudesta peräisin olevat. Nämä kaikki yhdessä — tuttavuus suhteet ja kirjallisuus — ovat nähtävästi kypsyttäneet Cygnaeusta siinä määrin, että julkisuuden valoon kohonnut Suomen kansakoulukysymys antaa oivallisen tilaisuuden hänelle ryhtyä järjestämään tietojansa ja kokemuksiansa ajatuksina paperille. Tällaisen kuvan saa lukemalla toistuvasti käsillä olevaa luonnosta Venäjän kansanopetuksen tuon aikaisen tilan luomaa taustaa vastaan. Luonnoksesta selviävät myös ne perusteet, joihin Cygnaeus nojaa sanoessaan Suomen papistoa kykenemättömäksi johtamaan kansakoulua. Julkaistussa artikkelissa hän ei enää jostakin tunte mattomasta syystä esitä perusteluja. Sen vuoksi Wiborg-lehden kirjoitus saa hyökkäävän, mutta samalla runsaasti mielenkiintoa herättävän sävyn. Oma merkityksensä on myös P. Marian seurakunnan kirkkoherra K. Sirénin asenteella kirkkokoulun alkeisopetuksen uudistamiseen, jonka puolesta työskennellessään Cygnaeus koki esimiehensä vastustusta. Menettelyssään Sirén nähtävästi nojasi kirkkolakiin ja -hallinnollisiin määräyksiin, joiden mukaan alkeisopetus oli kirkkolain alaista ja vain ylempien viranomaisten avulla muutettavissa.

Osoitukseksi siitä, että «Bör den blifvande Folkskolan i Finland . . .» jne. on luonnos kirjoitukseen «Några ord om folkskoleväsendet i Finland» lainaan ensin — lähinnä Koulu ja Menneisyyden lukijakuntaa ajatellen — luonnoksen alkupuolen suomennettuna ja myöhemmin A. J. Tarjanteen suomennoksen Wiborg-lehden tunnetusta artikkelista. Luonnoksessa Cygnaeus kirjoittaa:

«Jo kauan ovat filantroopit pitäneet kansansivistystä yhteiskunnan tärkeimpänä kysymyksenä, ja he ovat sitä lämpimästi puoltaneet, vaikka heidän puheensa onkin usein kuulunut kuuroille korville. Mutta sen jälkeen kun kalliisti ostetun, verisen kokemuksen kautta on oivallettu, että kansan älykkyys ja sen lisääntynyt työtaito, sen korkeampi humaniteetti ovat parempia takeita köyhyyden ja rikosten vastustamisessa kuin köyhäinhoito jne., vasta sitten on alettu myöntää, että kansansivistys on voimakkaampi talouden ja teollisuuden edistyskeino ja kansan aineellisen hyvinvoinnin parantamistapa kuin kaikki ne keinot, joita muuten on tapana käyttää, so.

suorimmin: kansansivistys on saanut arvostusta kansantaloudelliselta näkökannalta ja siitä on tullut mitä varteenotettavin asia myös valtiomiesten mielestä, jokaisen kansakoulun ystävän mielestä, ja tämä on ilahduttava asia. Niinpä pitäisi mielenkiinnon kansansivistykseen yleistyä, sillä jos keran tunnustetaan yllä mainittu, pitäisi senkin niin sanotun paremman kansan, joka tähän asti on vastahakoisesti kuunnellut demagogista marinaa (tjatet) kansakouluista ja selittänyt, että kansan ei tarvitse osata muuta kuin tavata ja lukea kirjaa ja ulkoa katekismusta³³, myöntää, että on heidän omien intressiensä mukaista edistää kansansivistystyötä — ei voida enää pysähtyä. Mutta kansakoulujen tarkoituksenmukainen organisaatio on olennainen ja välttämätön väline kansansivistykselle, jonka vain B. T. ja sen kaltaiset kiistävät.

Mutta kuinka kansakoulu tarkoituksenmukaisesti järjestetään, on kysymys, josta sietää vielä pitkään keskustella. — Niin paljon täytyisi kuitenkin myöntää, että kysymyksen voivat ratkaista ainoastaan asiantuntevat henkilöt, jotka ovat omistaneet aikansa ja voimansa tälle suunnalle ja hankkineet tietoa asiasta. Voitaneen sanoa, että asian ratkaisussa on puoleettomoin se, joka ei tunne asian etuja ja varjopuolia, mutta niin vakavassa ja kansalle tärkeässä asiassa kuin kansakoulukysymyksessä ei saa soveltaa tuollaisia paradokseja ja jonkin maan kansakoulua ei saa muovata vieraan esikuvan mukaan. Vaikka kuinka mielellään myönnettäisiin, että kansakoulun järjestelyssä on otettava huomioon kansan luonne ja paikalliset kansalliset olosuhteet, yhtä selvää on myös se, että niiden henkilöiden, jotka tulevat suunnittelemaan näitä kouluja, tulee tuntea kansakoululaitos muissa maissa, niiden tulee olla todellisia pedagogeja, kansakoululaitoksen tuntijoita, joilla yleensä on tietoja siitä, miten muissa maissa on menetelty. Siis todellista pedagogista sivistystä tulisi vaatia niiltä, joiden pitäisi onnistua järjestämään ajanmukainen kansakoulu. Kun tämä myönnetään ei voitane kieltää, ettei nykyinen konsistori eikä mikään muukaan auktoriteetti voi suorittaa järjestelyjä tarkoituksen- ja ajanmukaisesti. Kun nyt on kysymys kansakoulun järjestämisestä Suomeen, kirjoittajan mielestä tällä asialla on korvaamaton vaikutus kansamme tulevaisuuteen..³⁴

³³ 14. 8. 1856 pidetyssä Pietarin konsistoripiirin pappien kokouksessa luettiin ääneen kenraalikonistorin käskykirje, jossa sanottiin, että Lutherin Vähä Katekismus pysyy edelleen uskonnon opetuksen perustana. Suomen- ja ruotsinkielisissä seurakunnissa voitiin käyttää Gezeliuksen kirjaa. Protocolle der St. Petersburgischen Provinzial-Synode von 1851 bis 1860, s. 100.

³⁴ UC XIII. VA.

Artikkelin alkupuolen suomennos on seuraava:

«Jo kauan on ihmisystävä pitänyt kansanvalistusta yhteiskunnan tärkeimpänä elinkysymyksenä ja sitä lämpimästi puoltanut, vaikka useinkin kuuroille korville. Mutta sittenkuin kokemuksesta on tultu näkemään, ettei epäsiiveillisyyttä, paheita ja rikoksia voida ehkäistä rappairangaistuksilla, vankiloilla ja kuritushuoneilla j.n.e., vaan että sitä vastoin kansan ymmärrys, sen tästä lisääntyvä työtaito ja toimellisuus, sen korkeampi ihmisyyys ovat parempia takeita köyhyyttä ja rikoksia vastaan kuin mitä köyhäinhoitoasetukset yms. voivat antaa, niin, sittenkun on alettu myöntää, että kansanopetus on voimakkaampi elinkeinon ja teollisuuden ja yleensä kansan aineellisen hyvinvoinnin edistäjä kuin muut toimenpiteet, jopa sellaisekin, joita muuten tavataan pitää kaikkein suoranaisempina, sitten vasta on kansanvalistus saanut kansantaloudellistakin arvoa. Tämä ilahduttaa jokaista kansakoulun ystävää, sillä jos kerran tunnustetaan kansansivistys yhteiskunnalle yhtä hyödylliseksi ja välttämättömäksi kuin rautatiet, teollisuus y.m., niin täytyy kansakouluharrastuksen pian käydä yleisemmäksi ja niidenkin, joilla syystä tai toisesta on vastenmielisyyttä kansakouluihin, myöntää että heidän oma etunsa vaatii kansansivistyksen edistämistä. Ajanmukaista kansansivistystä taas ei voida saada aikaan yksinomaan saarnoilla, lukusijoilla ja rippikoululla, varsinkaan sellaisilla kuin ne meidän maassamme ovat olleet ja suurimmaksi osaksi vieläkin ovat, vaan tarkoituksenmukaisesti järjestetyt kansakoulut ovat meidän aikanamme välttämättömän tarpeellisia kansansivistyksen edistämiseksi; tämän totuuden kieltänevät ainoastaan B. T. ja muut sentapaiset.

Mutta miten kansakoulu on tarkoituksenmukaisimmin järjestettävä, siitä on kauan keskusteltu ja se sietää edelleenkin ja yhä tarkempaa keskustelua. Sen verran myönnettäneen kuitenkin, että ainoastaan asiantuntijat voivat tyydyttävällä tavalla kysymyksen ratkaista. Sanotaanhan tosin, 'den är mest oväldig i en sak, som däraf ej förstår att skilja fram och bak' (= se on tasapuolisin asiaa käsittelemään, joka ei sitä lainkaan tunne), mutta niin vakavaan ja kansalle niin tärkeään asiaan kuin kansakouluun ei olisi sellaisia väitelmiä sovitettava. Vaikka mielellään onkin myönnettävä, että kansakouluja perustettaessa on huomioon otettava kansan luonne, paikalliset ja kansalliset olosuhteet y.m., niin on kuitenkin yhtä kieltämätöntä, että niiden, jotka voivat onnistua järjestämään tarkoituksenmukaisen kansakoulun, välttämättä täytyy tuntea kansakoululaitosta yleensä, tietää mitä muissa maissa on koetettu sekä olla todella kasvatusoppillisesti sivistyneitä. Jos tämä myönnetään, niin ei voitane kieltää, että nykyhetkellä meidän maassamme ei yleensä kyetä järjestämään tarkoituksenmukaista ja ajan vaatimuksia vastaavaa kansakoulua siitä syystä, että ei riittävästi tunneta kansakoululaitosta, ja ennen kaikkea sentähden, että vaikka laadittaisiinkin mitä erinomaisin asetus, siitä kui-

tenkin tulisi vain kuollut kirjain, niin kauan kuin kasvatusopillisesti sivistyneitä opettajia puuttuu . . . «³⁵

Pitemmälle jatkuva luonnoksen ja artikkelin tekstien vertailu ei näytä tarpeelliselta, vaikka sanonta paikka paikoin onkin vähän erilainen johtuen siitä, että luonnoksessa on eräitä yksityiskohtia käsitelty melko tarkasti. Cygnaeus on kuitenkin monia sanontojansa yliviivannut ja kirjoittanut ne uudelleen joko entisen tekstin viereen tai myöhemmin valmistuneeseen käsikirjoitukseen. Julkaisuun artikkelin sanonta joissakin paikoin vähän muuttuu ja samalla yleistyy. Ovatko muutokset lähtöisin Cygnaeuksen kynästä, vai ovatko ne joko osittain tai kokonaan toimittajan tekemiä, jää loullisesti selvittämättä.³⁶

Eräät luonnoksessa esiintyvät muistiinpanojen kaltaiset katkelmat viittaavat siihen kuin Cygnaeus olisi suunnitellut niiden hyväksi käyttöä todistelllessaan sitä väitettään, että Suomen papisto ei ole saanut riittävää eikä sopivaa koulutusta kyetäkseen johtamaan kansakoulua. Tuntuu siltä, että hänellä olisi ollut ajatus turvautua vertailuun, jonka avulla hän olisi perustellut esittämäänsä käsitystä. Hän kirjoittaa, että Suomen papiston koulutus on toisenlaista kuin esim. pappien koulutus Tanskassa, Saksassa ja Tarton yliopistossa. Ruotsin vastaavaa koulutusta hän ei mainitse, jollei luonnoksen pedagogien luettelossa esiintyvä nimi Svedbom ole viittaus siihen suuntaan. Vertailullaan Cygnaeus näyttää pyrkivän osoittamaan, että hänen mainitsemisensa maissa teologian ylioppilaat saavat pedagogisesti hyväksyttävämpää opetusta kuin Suomessa.

Minkä vuoksi Cygnaeus ei luonnokseen kirjoittamiensa teologien nimiä jättänyt artikkelin käsikirjoitukseen, vai poistettiinko ne kirjapainossa, jää arvailun varaan. Huomattavimmat näistä nimistä olivat F. D. E. Schleiermacher, August Tholuck³⁷ ja Cyg-

³⁵ *C(ygnaeu)-s*. Muutama sana Suomen kansakoululaitoksesta. Uno Cygnaeuksen kirjoitukset. Toim. Gustaf F. Lönnbeck. Suomennos.

³⁶ *Lönnbeck*, mt. s. 58.

³⁷ *Kalevi Toiviainen*, August Tholuck uuspietistisen pedagogisen ajattelun edustajana. Kasvatus ja koulu I/1966 s. 10 ja seurr.

naeuksen korkea esimies C. C. Ulmann. Oliko mahdollista, että näiden nimien esittäminen julkisuudessa olisi tehnyt Cygnaeuksesta virallisen Suomen silmissä pietismin ja sitä lähellä olevan herrnhutilaisuuden kannattajan, eikä hän sitä halunnut. Nämä teologian auktoriteetitahan lukeutuivat tai olivat lukeutuneet mainittuihin uskonnollisiin suuntiin, ja Cygnaeuksen tekstin sävy osoittaa sympatitaa heitä kohtaan. Schleiermacherin kielteinen asenne³⁸ traditionaalista, mekanistista, uskonnon opetusta kohtaan oli sopu-soinnussa Cygnaeuksen käsitysten kanssa ja Ulmannin herrnhutilaisuuden sävyttämä filantropismi sekä diesterwegiläisyyden painottaminen myös uskonnon opetuksessa³⁹ nähtävästi olivat vaikuttamassa viimeksi mainitun auktoriteettien luetteloon tulemisen.

*Projekt till reform af Finska Förs. i St. P. burg Wecko och Söndags skolor*⁴⁰

Kesällä 1857 Cygnaeus tiivisteli Wiborg-lehdessä julkisuuteen tullutta artikkeliansa ja lisäili siihen joitakin uusia näkökohtia, mm. kouluylhallitusta koskevan kappaleen, samoin ehdotuksen tutustumisesta tiettyjen maiden kansakoululaitoksiin ja muutamia muita yksityiskohtien tarkistuksia. Tämän kirjoituksensa hän jätti syksyllä senaatille varustettuna nimellä «Strödda tankar om den tillämnade folkskolan in Finland».

Nähtävästi samoihin aikoihin Cygnaeus valmisteli suunnitelmaansa P. Marian kirkkokoulun uudistamiseksi. Tämä suunnitelma sai luonnoksessa nimekseen yllä olevan «Projekt till reform...». Cygnaeuksella on ollut tarkoitus jättää se seurakunnan aateliselle kirkonpatruuna A. Armfeltille. Säilynyt käsikirjoitus on jälleen vain luonnos ja sellaisena sitä Cygnaeus tuskin olisi milloinkaan lähettänyt perille. Armfeltin arkistosta vastaava asiakirjaa ei ole löydettävissä. Cygnaeuksen ajatuksia pie-

³⁸ *Karl Schmidt*, Die Geschichte der Pädagogik, s. 701.

³⁹ *Peterson ym.*, s. 119.

⁴⁰ UC V. VA.

tarilaisen koulun uudistamissuunnitelmasta on tarkasteltava luonnoksen avulla pitäen silmällä Pietarin kirkkokouluissa tapahtunutta kehitystä. Tämä asiakirja on puolestaan myös osoituksena siitä, että Cygnaeus haluaa jatkuvasti palata niiden asioiden pariin, joiden kohentamista hän pitää mahdollisena oikein suunnitellun koulun ja sen opetustyön avulla. Kuten tekstistä selviää, Cygnaeus esittää Armfeltille ajatuksen kirkkokoulun organisaation muuttamisesta siten, että se ala-asteeltaan vastaisi hänen käsityksensä mukaista kansakoulua ja yläasteeltaan teknistä reaalikoulua.

Vain suurilla evankelisilla kaupunkiseurakunnilla oli riittävästi varoja muidenkin kuin seurakunnallisten alkeiskoulujen ylläpitoon Venäjällä. Paitsi Pietarissa tällaisia varakkaita seurakuntia oli Moskovan vanha I. Mikaelin seurakunta ja pari muuta etelä-Venäjällä.⁴¹ Pietarin seurakunnista P. Petrin ja P. Annan seurakunnat olivat edelläkävijöitä koulujensa muuttamisessa asteelta yliopistoon johtaviksi kouluiksi. Edellinen piti huolta koulunsa «sosialisoiduksi» valtion tukea nauttivaksi laitokseksi jo Katariina II aikana, kun Venäjällä piti luoda normaali-koulujärjestelmä. Myös reformoitujen seurakuntien kirkkokoulu, joka 1818 perustettiin Johannes von Muraltin aloitteesta, sai kymnaasin oikeudet jo 1850-luvulla, ja saksalainen Katariinan seurakunnan kirkkokoulu oli niin ikään laajentumassa alkeiskoulun ahtaista rajoista oppikouluksi. Sitä vastoin suomalaisen, ruotsalaisen, virolaisen ja lättiläisen seurakunnan kirkkokoulut pysyivät jatkuvasti kirkkollisina alkeiskouluina tai saavuttivat kehityksensä enintään nykyistä käsitystä vastaavan keskikoulun aseman 1800-luvun loppuun mennessä.⁴² Tähän asiantilaan Cygnaeus ei nähtävästi ollut tyytyväinen P. Marian seurakunnan kirkkokoulun osalta. Olihan seurakunta väkiluvultaan Pietarin kaupungin suuriin seurakuntiin lukeutuva.

P. Marian seurakunta sai ns. viikkokoulunsa v. 1844, jolloin muiden suurehkojen evankelisten seurakuntien koulut olivat toi-

⁴¹ Erik Amburger, *Geschichte des Protestantismus in Russland*, s. 163.

⁴² *Ibidem*, s. 164.

mineet jo vuosikymmeniä.⁴³ Koulun ensimmäiseksi opettajaksi otettiin erään kadettikoulun kirjastonhoitaja, jaakkimalaissyntyinen Thomas Friman.

Vieraan kansan keskuudessa asuvia ulkomaalaisia yhdisti laajemmiksi ryhmiksi yhteinen uskonto, suppeammiksi ryhmiksi heidän kansallisuutensa. Eräänä tällaisena evankelisen uskonnon, sekä luterilaisen että reformoidun, yhteen liittävän voiman ilmauksena oli aikaisemmin puheena olleen kirjaston perustaminen.⁴⁴ Suomalaisiakin yhdisti heidän kansallisuutensa, jonka korostaminen esiintyi suomen kielen utterana vaalimisena, mikäli se vain lainsäädännön puitteissa oli mahdollista. Suomalaisen kansallistunteen ilmauksina voitaneenkin pitää sekä päiväkoulun perustamista että luvatonta suomen kielen käyttämistä kirkkoneuvoston pöytäkirjojen kirjoittamisessa.⁴⁵ Koulun perustamisen voimakkaimpana motiivina näyttää olleen juuri suomalaisen kansallistunnon ja suomen kielen vaaliminen P. Marian seurakuntalaisten keskuudessa. Tuskin vähäiseksi voitaneen arvioida suomalaisten halua puolustautua olosuhteitten pakosta tapahtunutta venäläistymistä ja samalla suomalaisten ortodoksiseen kirkkoon siirtymistä vastaan. Varsinkin toisen polven suomalaiset usein unohtivat äidinkieltensä ja näin muuttuivat venäläisiksi sekä siirtyivät venäläiseen valtiokirkkoon. Näistä asioista koulun opettaja Friman kertoo K. A. Gottlundille, että «myö tahoimme ikuistuttaa ja mainioksi tehdä nimemme Suomen Kansallisuuden koulun avaamisella, vaan ei muuta sillä tarkoitatakaan».⁴⁶ Jo syksyllä 1846 Friman uskalsi kertoa suomalaisen koulun vaikutuksesta maanmiestensä keskuudessa seuraavaa: «Vähittäin alkaa tulla hyviä heelmiä P:n suomalaisille, sillä usiampi lapsiraukka oli ihan ummikko venäläinen, vaan nyt jo ihan selvästi puhuvat äitinsä kiel-

⁴³ *Antti Inkinen*, Suomalainen koululaitos Pietarissa. Koulu ja menneisyys IV, s. 95.

⁴⁴ *Dalton*, mt. s. 5.

⁴⁵ *Kuuliala*, Sikojärven Sirenit, s. 73. P. Marian seurakunnan arkisto. VA.

⁴⁶ Thomas Frimanin kirje K. A. Gottlundille 17/5. 6. 1846.

tä.« Friman kertoo samassa kirjeessä Gottlundille omista kirjallisista töistään, joita viimeksi mainittu näyttää odotelleen nähtäväksi ja painettavaksi. Hän esittelee puhtaaksikirjoittajansa, joka on ollut hänen oppilaansa, poikkeuksellisia lahjoja: «Sinä voit käsittää tarinan jatkon puhtaaksikirjoittajasta, sama poika kirjoitti puhtaaksi ne sa'ut, jotka kesällä sulle laitoin, hän myöskin tullessansa kouluun ei ymmärtänyt sanaakaan Suomea, vaan nyt jo on selvä Suomalainen; taata voi, että ne lapset, jotka meidän koulussa ovat, eivät muuta uskoansa, eivätkä mene muihin meidän uskosiin seurakuntiinkaan; sitä vastoin kuin tähän asti Pietarin Suomalaisiin lapset ummikkovenäläisinä miehiksi päästyänsä menivät Venäjän uskoon.»⁴⁷

P. Marian seurakunnan kirkkokoulun tavoitteet olivat siis suomen kielen vaaliminen ja tietenkin kirkkolain säätämä rippikouluun valmistaminen koulun toiminnan kolmena ensimmäisenä vuotena. Friman kuului opettajana nähtävästi niihin maallikoihin, joita Cygnaeus kertoo inspehtoriaikanaan ohjanneensa.⁴⁸ Frimanin aika kului kirjallisiin harrastuksiin ja opetustyöhön, jota hän joutui tekemään omassa koulussaan viisi tuntia päivässä ja lisäksi opettamaan viron kieltä ortodoksisen kirkon papeille.⁴⁹ Viron kielen opettaminen oli koitua kohtalokkaaksi Frimanille, sillä kirkkoherra Sirén Pietarin luterilaisen papiston kehotuksesta ehdotti opettajan erottamista koulun palveluksesta sen vuoksi, että tämä opetti Venäjän virallisen kirkon papistoa. Papisto nähtävästi piti Frimania «kahden herran palvelijana». Erottamispäätöksen kehittelyvaiheessa Sirén oli Frimanin kertoman mukaan ehtinyt palkata koulun opettajaksi Uno Cygnaeuksen. Kun koulun johtokunta ei hyväksynyt erottamista, Friman jäi edelleen opettajaksi ja Cygnaeuksen tulo hänen tilalleen vuoden 1847 alusta raukesi.⁵⁰

⁴⁷ Th. Frimanin kirje C. A. Gottlundille 20/16. 11. 1846. HYK.

⁴⁸ Cygnaeuksen muistio kenraalikonistorin varapresidentti Ulmannille. UC XIII. VA. Vrt. Aurola, Cygnaeuksen Ulmannille kirjoittaman kirjeen ajoitus ja sisältö. KA 4/1965, s. 207.

⁴⁹ Frimanin kirje Gottlundille 26. 2. 1847. HYK.

⁵⁰ Frimanin kirje Gottlundille 26. 2. 1847. HYK.

Todennäköisesti Sirén päätti jatkaa toimintaansa Cygnaeuksen hyväksi. Asiaa kehiteltiin kaikessa hiljaisuudessa, niin ettei siitä mm. Friman tiennyt mitään. Jonkinlaisissa odotusten mielialoissa hän ilmeisesti eli, koska hän kirjoitti sangen niukka-sanaisesti ja melkeinpä vihamielisessä sävyssä uutisiansa Cygnaeuksesta. Huhtikuun puolivälissä 1847 hän kirjoittaa: «Cygnaeus on taas täällä Pietarissa, mut en tieä mitä varten».⁵¹ Kun asia lopulta huhtikuun viimeisinä päivinä ratkesi ja Cygnaeus määrättiin P. Martin seurakuntaan, Friman kirjoitti Gottlundille: «Uno Cygnaeus on määrätty opettajaksi ja inspehtoriksi. Mitähän tuosta vaan tulenoon! Minä jäin opettajaksi, no enpä minä niistä kunniaviroista ole millonkaan lukua pitänyt, enkä vastaan piä».⁵²

Toukokuun ensimmäisenä perjantaina 1847 Cygnaeus otti viran vastaan. «Sireni on käyttäjä (Direktori) ja Cygnaeus peräänkatsoja (inspehtori)», kirjoittaa Friman, jonka käsitys Cygnaeuksesta on muuttunut. Hän ei suhtaudu enää epäluuloisesti Cygnaeukseen, vaan kirjoittaa, että «se on kunnan mies, ainoastaan se on paha, ettei taia kirjallista kieltämme, minkä hyvin vaillinaisesti raamatun suomia, ja kuitenkin meidän koulussa Suomi on pääoppi.»⁵³ Uusi inspehtori ryhtyi tehtäväänsä nähtävästi suurin toivein. Lyhytaikainen kokemus ruotsinkielisessä P. Katariinan koulussa oli osaltaan vaikuttamassa siihen, että suomalaisen seurakunnan kirkkokoulua laajennettiin. Entisen yhden luokan asemesta oli nyt kaksi luokkaa ja opettajia neljä. Koulussa toteutettiin ainejako. Ei ole kuitenkaan selvitetävissä yksityiskohtaisesti mitä kukin opettaja opetti. Cygnaeuksella oli joka tapauksessa tunteja enemmän kuin Frimanilla. Jälkimmäisen tehtävänä oli suomen ja venäjän kielen opetus, uskonnon opetus todennäköisesti edelleen kirkkoherran apulaisen tehtävänä, kuten aikaisemminkin.

Koulussa opetettiin tietenkin uskontoa, lukemista, laskentoa ja

⁵¹ Friman Gottlundille 28/16. 4. 1847. HYK.

⁵² Friman Gottlundille 30. 4. 1847.

⁵³ Friman Gottlundille 19/7. 5. 1847.

kirjoitusta. Friman kertoo jo ennen Cygnaeuksen aikaa opettaneensa Suomen maantietoa ja historiaa. Cygnaeuksen tämän ajan uudistussuunnitelmista pilkistää esiin hänen myötätuntonsa kouluja kohtaan. Friman oli kirjoittanut suomen kieliopin ja yleisen historian oppikirjan, mutta ei ollut saanut niitä painatetuksi. Näistä hän kertoo Gottlundille samoin kuin ortodoksien pappisseminaaria varten kirjoittamistaan kirjoista. Tultuaan inspehtoriksi Cygnaeus lupasi esittää Frimanin oppikirjojen julkaisemista kirkkokoulun johtokunnalle, jotta niitä voitaisiin käyttää suomalaislasten opettamiseksi. Friman tosin epäilee tätä mahdollisuutta sanoessaan «saas nähä kuin täyttää lupauksensa». ⁵⁴ Tämän perusteella on hyvin luultavaa, että myös historian opetus olisi ollut kirkkokoulun ohjelmassa, vaikka se ei kirkkolain mukaan ollut pakollista.

Kuten tunnettua toteutettiin P. Marian seurakunnan kirkkokoulussa eräitä uudistuksia ilmeisesti Cygnaeuksen aloitteesta ja suunnitelmien pohjalta jo ennen 1850-luvun alkua. Tyttöjen päiväkoulu perustettiin 1849, mutta sunnuntaikoulun toiminta pääsi alkuun vasta 1853 ⁵⁵, vaikka jo 1847 helmikuun 4.—6. päivinä (vanhaa lukua) pidetyssä Pietarin konsistoripiirin pappien kokouksessa päätettiin kenraalisuperintendentti von Flittnerin ehdotuksesta, että seuraavan elokuun 1. päivänä sunnuntaikoulu aloittaa toimintansa ainakin kolmessa suuressa saksalaisessa, suomalaisessa ja ruotsalaisessa Pietarin kaupungin evankelisessa seurakunnassa. ⁵⁶ Koska koulun toiminta alkoi vasta kuutta vuotta myöhemmin, joutuu kysymään, mistä viivytys johtui. Cygnaeus antaa puolestaan

⁵⁴ Friman Gottlundille 19/7. 5. 1847. HYK.

⁵⁵ Salo on käyttänyt Cygnaeuksen kirjekonseptia primäärilähteenä, jonka mukaan sunnuntaikoulu olisi aloittanut toimintansa 1852. Koska lähteessä sanotaan ainoastaan, että koulu järjestettiin kolme vuotta sitten ja koska kirjeen ajoitus on oikaistu, siirtyy sunnuntaikoulun toiminnan alkaminen vuodelle eteenpäin. Salo, mt. s. 181, *Aurola*, Cygnaeuksen Ulmanille kirjoittaman kirjeen ajoitus ja sisältö. Kasvatusopillinen aikakauskirja 4/1965, s. 204, 206.

⁵⁶ Aus dem Protocolle der vom 4. bis 6. Februar 1847 gehaltenen zwölften St. Petersburgischen Predigersynode. Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Geistlichkeit Russlands. 7 Bd. 2. Heft. s. 183.

tähän vastauksen kirjekonseptissaan kenraalikonistorin varapresidentti Ulmannille. Hän kirjoittaa että viivytys on johtunut esimiesten vastustuksesta.⁵⁷ Tämä lienee ymmärrettävissä siten, että koulun johtokunta yhdessä kirkkoherra Sirénin kanssa ei voinut aikaisemmin osoittaa varoja sunnuntaikoulun ylläpitämiseen. Vielä niinkin myöhään kuin 1865 sunnuntaikoulun ylläpitämiseen oli saatu passitoimiston varoja vain 500 hopearuplaa, joiden turvin koulun toimintaa ylläpidettiin.⁵⁸

Cygnaeuksen osuudeksi lasketaan vielä neljäs koulun organisaatiossa tapahtunut uudistus vuoden 1847 jälkeen. Syksyllä 1857 aloitti toimintansa alkeisluokka, jota Salo nimittää pikkulastenkouluksi.⁵⁹ Suurten saksalaisten seurakuntien yhteydessä oli ollut alkeisluokkia jo hyvin kauan. Petri-Schulen alkeisluokka oli peräisin vuodelta 1779.⁶⁰ Nämä luokat oli perustettu seurakunnan vähävaraisia lapsia varten siinä tarkoituksessa, että köyhien lapsille annettaisiin alkeisluokilla heille myöhemmässä elämässään välttämättömimmät alkeistiedot. Usein nämä luokat toimivatkin seurakuntien orpokotien yhteydessä.⁶¹ Alkeisluokkien opetussuunnitelmissa alkoi tapahtua muutoksia 1800-luvun puolivälissä. Mutta myös kirkkokoulujen yhteydessä alettiin kaivata alkeisluokkia, jotka saivat saksalaisissa seurakunnissa nimekseen «vorbereitende Classe». Nämä luokat ensimmäisinä muistuttivat myöhemmän ajan pikkulastenkoulua, jollaista suomalaisessa seurakunnassa nimitettiin «alustavaksi kouluksi».⁶² Ensimmäinen yritys uudenaikaisen alkeisluokan perustamiseksi tapahtui P. Annan seurakunnassa uudistusmielisen rehtori Hermann Wiedemannin aikana. Saksalaisen esikuvan mukaan perustettiin 1855 kouluun kaksi tällaista

⁵⁷ *Aurola*, mk. Kasvatusopillinen aikakauskirja 4/1965, s. 206.

⁵⁸ P. Marian seurakunnan arkisto III G. VA.

⁵⁹ *Salo*, mt. s. 181.

⁶⁰ *C. Lemmerich*, Über die Geldverhältnisse der deutschen Hauptschule St. Petri, s. 65.

⁶¹ *Julius Kirchner*, Album der St. Annen-Schule, s. 3.

⁶² *Antti Inkinen*, Suomalainen koululaitos Pietarissa. Koulu ja Menneisyys IV, s. 99.

luokkaa.⁶³ Alkeisluokan aikaansaaminen oli myös Cygnaeuksen katsantokannan mukaista. Olihan hän ollut tiiviissä yhteistyössä J. Paulsonin kanssa, joka näyttää olleen asiantuntija juuri tällä alalla Pietarin oloissa.⁶⁴

Kun Cygnaeuksen osallistuminen Suomen kansakoulukysymykseen oli tapahtunut tosiasia ja kun tuleva «kansakoulumme isä» odotteli tapahtumien kehitystä Suomessa, hän katsoi ajan koittaneen ryhtyä ainakin suunnittelemaan P. Marian seurakunnassa uutta uudistamista, jonka näkyvänä tuloksena syntyi seuraava luonnos:

Ehdotus Pietarin Suomalaisen Seurakunnan Viikko- ja Sunnuntaikoulujen uudistamiseksi, jätetty Hänen Ylhäisyydelleen ym. ym. Kreivi A:lle.

Jokaisella jolla on opettajan ominaisuudessa ollut tilaisuus lähemmin tarkastella Pietarin Suomalaisen Seurakunnan todellista tilaa, täytyy tunnustaa, jos hän on lämmennyt asialleen eikä ole tyytyväinen, että tämän seurakunnan henkinen tila on mitä surullisin ja että todellinen ja perinpohjainen uudistus on äärimmäisen tarpeellinen, jotta tapainturmelus ei saisi täydellistä ylivaltaa. Näennäissivistys, joka on kuin eräänlainen vaatetus, sulkahattu, hieno frakki, kätkee usein pinnan alle mitä suurinta raa-kuutta, oppimattomuutta ja kunnianttomuutta. Se voi sokaista vain niitä, jotka takertuvat pintaan, jotka vaipuvat itsetyytyväisyyteen ja omahyväisyyteen nähdessään seurakuntalaisia kokoontuneina ainoastaan pyhäasuissaan, mutta ei niitä, jotka osaksi yksityisen sielunhoidon yhteydessä ovat luoneet katseensa satojen yksilöiden sisäiseen elämään, osaksi monivuotisen, huolellisen seurakunnan lasten tarkkailun tuloksena ovat oppineet tuntemaan sen lihallisen epäpuhtauden, alhaisuuden, henkisen raakuuden ja tapainturmeluksen, jonka alaisina nämä olentoraukat ovat kasvaneet.

Sitä haitallista vaikutusta, joka aiheutuu suomalaisen väestön tilasta täällä, ei suinkaan poisteta eikä kumota sillä totuuden opilla, jota rippikoulun saarnat ja hautapuheet ovat jo vuosikymmeniä julistaneet.

Mutta myöskin hyvän siemenen, jota on viime vuosina kylvetty julkisissa jumalanpalveluksissa ja yksityisen sielunhoidon yhteydessä, täytyy usein pudota kalliopolulle orjantappuroiden joukkoon, se poljetaan ja siitä tulee hyödytön, kun maaperää ei ole muokattu oikeaan aikaan, kun kasvavaa polvea ei ole sopivasti valmistettu vastaanottamaan sanaa lap-

⁶³ *Lemmerich*, mt. s. 65.

⁶⁴ Paulson toimi Petri-Schulen tyttöosaston alkeisluokan opettajana 1860—61, *Iversen*, mt. s. 46.

suudesta alkaen tarkoituksenmukaisella kasvatuksella. Jokaisen ajattelevan ihmisen lienee tunnustettava, että tällälaisissa oloissa ei tähän voida löytää muuta keinoa kuin tarkoituksenmukaisesti järjestetyt koulut. — Suomalaiselle seurakunnalle on sen vuoksi aivan elintärkeä kysymys tämä sen kouluja koskeva asia, sen pitäisi olla jokaisen sellaisen sydäntä lähinnä, joka ajattelee tämän seurakunnan parasta.

Kun tarkastelee lähemmin niiden koulujen organisaatiota ja laatua, joita jo on olemassa, täytyy myöntää, että ne eivät pitkään aikaan ole vastanneet tarvetta. Kun niitä perustettaessa ei ole ollut tietoa kansakoulun organisaatiosta eikä mitään määrättyä suunnitelmaa, niistä on ajan mittaan jatkuvan vastuksen alaisena tullut paikattuja, lähinnä töherysluonteisia laitoksia.

Mutta koska nämä koulut ovat nykyisessä puutteellisessa tilassaankin epäilemättä vaikuttaneet jonkin verran tietämättömyyden ja raakuuden poistamiseksi seurakunnan keskuudesta, pitäisi tämän kokemuksen olla omiaan saamaan jokaisen, joka todella tarkoittaa seurakunnan hyvää, kaikella mahdollisella tavalla toimimaan sen puolesta, että suomalainen koulu saataisiin uudistetuksi ja organisoiduksi tarkoituksenmukaisella tavalla. — Ehdottoman välttämätöntä tämän asian auttamiseksi on niiden määrärahojen korottaminen, jotka koululla nyt nyt on käytettävissä. Suomalaisissa kouluissa käy joukko oppilaita, joista noin 200 tulee viikkokouluihin ja noin 700 sunnuntaikouluihin. — Jos lasketaan 2 ruplaa kuukaudessa tai 24 ruplaa vuodessa jokaista viikkokoulun oppilasta kohden, niin saadaan summaksi 4800 ruplaa ja 1,50 kopeekkaa vuodessa jokaista sunnuntaikoulun oppilasta kohden tekisi 1050 eli yhteensä 5850.

Suomalaisen koulun Pietarissa pitäisi perusasteeltaan olla kansakouluja korkeimmaltaan asteeltaan teknillisen reaalikoulun. — Kansakoulun korkein tarkoitus minun käsitykseni mukaan, tämän käsitykseni olen näinä aikoina tuonut julki, yksityisesti useammin kuin kerran, on se, että todellisen lukutaidon edistämisellä alempien kansanluokkien keskuudessa annettaisiin niin kutsutuille huonompi osalle tilaisuus omaksua yleistä kansansivistystä ja kehittää niitä taipumuksia ja kykyjä, joita Herra on jokaiselle antanut, mikä tähän asti on ollut vain parempiosaiten etuoikeus.

Että tätä tarkoitusta ei saavuteta lukemalla ulkoa aapista tai katekismusta tai lukukirjaa tai oppimalla laskentoa, kirjoitusta ja käsitöitä, pitäisi vähitellen selvittää jokaiselle. — Mekaanisesta lukemisesta ja positiivisten tietojen päättämisenestä ei saa muodostua kansakoulun pääpyrkimystä, kuten meillä on ollut asian laita ja yhä vielä on seurauksena niistä vaatimuksista, vaan sen pyrkimyksenä pitäisi olla todellisen lukutaidon edistäminen. Mutta lukemisella ei tarkoiteta sitä, että enemmän tai vähemmän taitavasti osataan paukutella sanoja jostakin kirjasta, vaan siihen kuuluu luetun ymmärtäminen. Se että nykyisin aloitetaan mekaanisella lukemi-

sella ja se, että yhdessä luokassa on 70 poikaa yhden opettajan ohjauksessa, on aivan luonnotonta ja järjetöntä. Kokemus on osoittanut, että 2 ½ vuottakin kuluu, ennenkuin lapsi ehtii niin pitkälle, että voi jotenkin saada selville sanoja aapisesta. Tällöin on luonnollista, että lapsi on saanut tänä aikana koulua käydessään aimo lisän siihen ajattelemattomuuteen, veltouteen, jota hän on tuonut mukanaan jo kotoaan. Kun nyt sitäpaitsi vaaditaan, että lapsi oppii papukaijamaisesti, muuksikaan se ei voi muodostua, ulkoa lavertelemaan pöytärukouksia, aapista ja katekismusta, ei pidä todellakaan ihmetellä, jos lapsiparat veltostuvat ja tulevat uneliaiksi tällaisella metodilla. Aivan toisin tapahtuu, jos lapsi ensin harjoitetaan käyttämään tärkeimpiä aistejaan, näköään ja kuuloaan tai yleensä totutetaan havaitsemaan, tarkkailemaan ja vastaanottamaan vaikutteita ympäröivistä asioista ja taphtumista, muodostamaan selviä käsityksiä näiden havaintojen pohjalta ja selvästi ja totuudenmukaisesti lausumaan ajatuksensa. Senthäden havainto-opetuksen pitäisi tulla yleiseksi kansakoulussa ja abstraktisen opetuksen pitäisi sieltä kokonaan hävitä. Täckäläisille suomalaisen seurakunnan lapsille, jotka eivät ole kotona oppineet mitään muuta kuin mitä inhoittavimmalla siansaksalla mongertamaan joitakin säkeitä, on viimeksi mainittu metodi mitä selvimmin osoittautunut sopimattomaksi, heistä on tullut auttamattoman uneliaita, eikä se ole mikään ihme.

— Uskonnossa pitäisi alemmilla luokilla opettaa vain raamatun historiaa kuvien avulla ja aapinen ja katekismus pitäisi jättää pois.

Kielen opetuksen kansakoulussa pitäisi muodostua ajatus- ja puheharjoituksista. — Lukuharjoituksia sanaselityksineen. Muistiharjoituksia (kertomista ja mielenpainamista).

— Ajateltakoon vain, miten rajoitettu on se piiri, missä tällaisen lapsen ajatukset liikkuvat ja minkälainen puute täsmällisistä ilmaisuavoista hänellä on vallitsevan kielellisen sekasorron ansiosta. Ei luulisi tarvittavan runsasta aikaa oppiakseen tuntemaan, kuinka täydellisen kykenemättömiä nämä lapset ovat tarkkailemaan ja käsittämään kaikkein yksinkertaisinta, mitä sanotaan ja kuinka luonnotonta, jopa ajatuksetonta ja sydämetöntä meidän tähän astinen käsittelymme on ollut, kun annamme näin valmennettujen lasten 70-päisenä parvena istua kahlittuina koulun penkkeihin 5 tuntia, ainoana puuhanaan tutkia muutamia pieniä mustia figuureja, joita kutsutaan kirjaimiksi tai paukuttaa ulkoa pitkiä kappaleita, joita kunnioitetaan rukousten nimellä.

Valmistaaksemme tällaisia lapsia varsinaiseen havainto-opetukseen, jonka pitäisi muotoutua kuvien ja luonnon ja muiden esinekokoelminen avulla, meidän on aloitettava paitsi, että kysymme lapselta hänen nimeään ja mitä hän kotona tavallisesti puuhaa, myös kysymällä kuinka monta sormea hänellä on, kuinka hänen kotinsa on sisustettu, mitä kotieläimiä hän tuntee ja näihin kysymyksiin vaaditaan selvät, täsmälliset vastaukset ja opettaja oi-

kaisee vastaukset ja nämä toistetaan, kunnes ne annetaan oikealla tavalla. Siten tehdään lapsesta puhekykyinen, mikä on erittäin tärkeä asia — ja toiseksi siten opitaan tuntemaan heidän kehitysasteensa ja mikä enemmän, osittain myös moraalisia ominaisuuksiaan.

Näiden puheharjoitusten pitäisi tapahtua vuorotellen suomeksi ja venäjäksi E(epäselvä):n käsikirjan mukaan.

Sitäpaitsi pitäisi ottaa vaihteeksi suorien ja käyrien viivojen piirtämisharjoituksia taululle jne. kirjoittamiseen valmistamiseksi.

Tämän jälkeen siirrytään toisella vuosipuoliskolla varsinaiseen havainto-opetukseen Diesterwegiä, Denzeliä tai jotakin muuta kirjaa apuna käyttäen ja Wilken taulujen mukaan. Näiden ajatus- ja puheharjoitusten rinnalla otetaan myös lyhyitä muistiharjoituksia siten, että lapsilla luetaan ensin ulkoa jokin helppotajuinen runokappale (stykke på vers) ja jokainen lause selitetään kysymysten avulla, joissa säe säkeen perästä toistetaan ja lapset sanovat ne sitten, osaksi yksitellen osaksi kuorossa, kunnes osaavat koko kappaleen, joka voi olla hengellinen tai maallinen muistoruno (mon. minner), sisällön tulee luonnollisestikin olla lapsellisen yksinkertaista ja helppotajuista, kappaleen pituus 6—8 riviä.

Kun on 2—3 kuukautta jatkettu näitä ajatus-, puhe- ja muistiharjoituksia, mutta ei aikaisemmin, voidaan aloittaa lukuharjoitus Jacotot'n menetelmän mukaan siten nimittäin, että lapselle tuttujien esineitten nimitykset analysoidaan yksinkertaisiksi äänteiksi, jotka merkitään irtokirjaimilla suurlle taululle ja sieltä lapset lukevat ne ääneen kuorossa ja yksitellen. — Sen jälkeen otetaan vähitellen käsiteltäväksi se joka aiotaan lukea, lukemistarkoitukseen hyväksytystä lukukirjasta, asetellaan ensin lause taululle ja valmistellaan läksy lapsille, niin että he voivat kotona oppia lukemaan sen kirjasta omin päin.

Minun mielestäni näiden lukemis- ja niiden kanssa vaihdellen kirjoitus-harjoitusten tulisi tapahtua ainoastaan suomen kielellä siihen saakka, kunnes lapsi on saavuttanut itsenäisen taidon tämän kielen lukemisessa, jonka pitäisi tapahtua, jos lasten lukumäärä luokassa ei ylitä 25 — korkeintaan 30 (tällaisen ei alkeiskoulussa pitäisi tilanteen koskaan olla) — yhdessä vuodessa.

Ajatus-, puhe- ja muistiharjoitusten pitäisi taas tapahtua joka kielessä rinnakkain täkäläiset olosuhteet huomioonottaen, kuten yllä olen sanonut.

Luettavaksi valitaan lyhyitä kertomuksia. Opettajan tulee aina ensin lukea kappale, jonka jälkeen lapset lukevat saman ääneen ja opettajan tulee heti alusta alkaen oikaista lausumista, painotusta ja tauotusta jne. Sen jälkeen hän tekee lapsille kysymyksiä luetusta osaksi varmistuakseen siitä, että lapset ovat ymmärtäneet lukemansa, osaksi voidakseen selittää esille tulevat asiat (sana- ja asiaselitys). Niin pian kuin mahdollista lasten tulisi kertoa luettu pitkäköissä jaksoissa.

Kirjoitusharjoitukset jotka aloitetaan piirtämällä torneja ja soikioita taululle (tai minun kokemukseni mukaan, jos rahoja on käytettävissä, Mentzelin metodin mukaan pistepaperille) jatketaan puhe- ja lukuharjoitusten rinnalla niin, että lapsi ensimmäisen vuoden lopulla voi kopioida luetun ja jälleen lukea ääneen tämän kopioidun, samalla kun tarkoin huolehditaan siitä, ettei mikään merkki saa jäädä pois.

Mitä oikeinkirjoitukseen tulee, josta tulee pääasia toisella luokalla, annetaan tämän toisen kirjoitustavan saavuttamiseksi 1) luettavan ja ulkoa opittavan korrektia kopioimista ja 2) muistista kirjoittamista, tekstin joka on opittu ulkoa. Tavallinen sanelukirjoitus aikaa vievänä pitäisi hylätä ja käyttää vain kertausvälineenä silloin, kun lapsi on oppinut jo kirjoittamaan suhteellisen virheettömästi — varmasti suomea ja venäjää. Lapsi, joka lukee järkevästi painottaen ja tauottaen, ymmärtää mitä hän lukee ja osaa kirjoittaa oikein, suhteellisen virheettömästi molempia kieliä, on kypsä siirrettäväksi kolmannelle luokalle.

Sitäpaitsi pitää opettaa päässälaskua laskukuulien avulla, mutta ei koskaan pidä käyttää abstraktisia lukuja ilman, että mainitaan aina joitakin esineitä, joilla viritetään lasten tarkkaavaisuus. Kun lapsi on saatu tarkkaavaiseksi ja puhekykyiseksi, hänet voidaan — niin hänet voidaan katsoa kypsäksi siirtymään toiselle luokalle.

Tämän suunnitelman kansakoulua koskevassa osassa ei ole sannotavasti uusia asioita. Tässä esittämistään ajatuksista Cygnaeus on runsaasti kirjoittanut jo «Bör den blifvande...» -suunnitelmaansa. Esityksen kielenopetuksen uudistamista koskevissa ajatuksissa on selvästi Paulsonin vaikutusta ja sanontoja hänen lausunnostaan «Ueber den Sprachunterricht». Paulsonin lausunto on vuosi sitten julkaistu ja vertailua varten helposti käytettävissä.⁶⁵

Sitä vastoin tekninen reaalikouluajatus on hyvin vaikeasti selvitettävissä. Cygnaeushan jättää tämän ajatuksen vain maininnaksi selvittelemättä tapansa mukaan, mitä hän reaalikoululla tarkoittaa. Eräitä esikuvia on kuitenkin löydettävissä pietarilaisesta ympäristöstä. Saksalaisten esikuvien mukaan alkoi pietarilaisissa kirkkokouluissa esiintyä pyrkimyksiä linjakatoon jo melko varhaisessa vaiheessa. Edelläkävijöinä olivat Annen-Schule ja reformoitujen seurakuntien kirkkokoulu. Uuden järjestelmän perustana oli alkeiskoulu, jota kutsuttiin myös kansakouluksi. Sitä seu-

⁶⁵ *Aurola*, Eräs keskeinen lähde Uno Cygnaeuksen suunnitelmassa kielen opetuksen uudistamiseksi. Koulu ja Menneisyys XVII, s. 71—83.

rasi reaali- I. ylempi porvarikoulu ja ylimpänä asteena oppikoulu I. kymnaasi. Kymnaasi puolestaan jakaantui välittömästi 1800-luvun puolivälin jälkeen klassilliseen ja reaalikymnaasiin.⁶⁶

P. Marian kirkkokoulun uudistussuunnitelman syntyvaiheessa, jolloin Suomessa julkaistu artikkeli ja senaatille jätetyt «Hajanaiset mietteet» olivat jo valmistamassa maaperää tulevalle kehitykselle, Cygnaeuksella ei ollut vielä aavistustakaan, että arpa lankeaisi häneen Suomen kansakoululaitoksen suunnittelijaa valittaessa. Todennäköisesti Cygnaeus ajatteli, että hänen on yritettävä tehdä kaikkensa toteuttaakseen Pietarissa uudistussuunnitelmiansa, koska papinviran saanti Suomessa näytti epätodennäköiseltä.⁶⁷ Uudistussuunnitelman toteutuminen veisi kehitystä kuitenkin eteenpäin ja koituisi kirkkokoulun eduksi aikanaan. Reformoitujen seurakuntien kirkkokoulussa oli lähdetty laajentumisen tielle — koulun johtokunnan suostumuksella — jo 1830- ja 1840-lukujen vaihteessa. Alkeiskoulu laajennettiin ensin porvarikouluksi ja edelleen reaalikouluksi eräiden seurakuntalaisten, arvovaltaistenkin, vastustuksesta huolimatta. Laajennuksen päävastustajana oli Aleksanterin lyseon rehtori Engelhardt, joka kyllä hyväksyi oppiaineksen valinnassa kaiken sellaisen, mikä koitui käytännön elämässä oppilaiden hyödyksi. Perustelunaan E. sanoi, että reformoitujen seurakuntien koulu oli perustettu kauppiaiden ja käsityöläisten poikia varten, jotka puolestaan tulevat toimimaan käsityöläisinä ja kauppiaina. Oppilaista ei pidä tehdä koulussa oppineita ja professoreja, vaan virkeitä, käytännön koulutuksen saaneita valtion kansalaisia, joilla on oikeat käsitykset selvinä tietoineen siitä, mikä on tarpeen heidän kaupassaan tai ammatissaan.⁶⁸ Mihän Cygnaeus puolestaan pyrki teknisen reaalikoulun suunnitelmalla?

⁶⁶ *Julius Kirchner*, Album der St. Annen-Schule vom 3. November 1852 bis 3. November 1871, s. 5. 50-jährigen Jubiläum der reformirten Kirchencule zu St. Petersburg, am 11. März 1868 s. 27 ja seurr.

⁶⁷ *Lönbeck*, mt. s. 42.

⁶⁸ 50-jährige Jubiläum der reformirten Kirchenschule zu St. Petersburg, am 11. März 1868, s. 25.

Olettaa sopii, että Cygnaeus tiesi hyvin kokemuksesta sen vastustuksen, joka olisi ollut voitettava esim. koulun kehittämisessä suoraan kymnaasia vastaavaksi laitokseksi. Kuitenkin oli olemassa eräs väliaste, jonka tavoitteeksi asettaminen olisi ollut sekä suomalaisten lasten että inspektorin edun mukaista. Vuoden 1828 koulujärjestyksen mukaan oli mahdollisuus muuttaa tietyin edellytyksin pitäjänkoulu piirikouluksi ja viimeksi mainitussa toteuttaa sellaista opetussuunnitelmaa, joka vastasi paikallisia vaatimuksia. Tällasessa koulussa oli inspektorin virka valtion tulo- ja menoarvion mukainen ja viran haltija oli suoraan kuvernementin koulunjohtajan alainen. Opettajisto muodostui uskonnon opettajasta, kahdesta aineopettajasta ja piirustuksen opettajasta. Oppiaineina tällaisessa koulussa olivat uskonto, venäjän kieli (ja äidinkieli), aritmetiikka ja geometrian alkeet, yleinen ja Venäjän maantiede sekä historia, kaunokirjoitus, piirustus sekä projektiopiirustus. Yksityishenkilöiden ja kuntien kustannuksella oli mahdollisuus laajentaa piirikoulun opetussuunnitelmaa kaupan ja ammatin harjoitusta vaativalla tavalla. Muutos edellytti erikoisluokan perustamista, jolloin koulun luonnekin muuttui. Erikoisluokan opettajiksi voitiin ottaa joko piirikoulun opettajia tai yliopistopiirin kuraattorin aineopettajan tehtäviin määräämiä henkilöitä. Erikoisluokan oppiaineita olivat Venäjän lainsäädännöstä, nimenomaan oikeusjärjestyksestä ne kohdat, jotka koskivat kaupan ja ammatin harjoittajia; mekaniikan ja teknologian alkeet, ammattipiirustus, talonrakennusopin peruskäsitteet, joiden yhteydessä luotiin kat-saus muurarin ammattiin, maatalous ja puutarhanhoito; kunkin aineen osalta ne kohdat, jotka katsottiin tarkoituksenmukaisiksi kaupan ja ammatin harjoittajien kannalta.⁶⁹

Edellä esitetty olettaimus Cygnaeuksen suunnitelmaksi ei ole dokumentoitavissa. Se näyttää kuitenkin hänen ainoalta mahdollisuudeltaan teknisen reaalikoulun perustamiseksi Pietarin olosuh-teissa ja Venäjän lainsäädännön puitteissa. Kirkkokouluhan vastasi pitäjänkoulua.

⁶⁹ *Karl Schmidt—Wichard Lange, Geschichte der Erziehung und des Unterrichts, s. 372—373.*

Eelis Aurola, (Ph.D., University of Helsinki)

Sketches of two writings by Uno Cygnaeus.

In spring 1857, Uno Cygnaeus, «Father of the Finnish Elementary School», wrote about the organization of our elementary school. At this time he was working as clergyman and schoolteacher in St. Petersburg, the capital of Russia. This writing, titled «Bör den blifvande folkskolan i Finland stå under Prelatensisk ledning» was never published. Parts of it are included in the present article. The author has been able to show that the writing is a sketch for a newspaper article titled «Några ord om folkskoleväsendet i Finland», published a little later. The connection between these two writings has not been discovered earlier.

Another unpublished writing, «Projekt till reform af Finska Förs. i St. Petersburg Wecko och Söndags skolor» is an unfinished sketch in which a project for the reform of the Finnish church school in St. Petersburg is presented. In the writing Cygnaeus presents his plans concerning reform in religious and reading instruction.

LÄHDELUETTELO

(Käytetyt lyhennykset kunkin lähteen jälkeen).

Painamattomat lähteet

Valtionarkisto

- Armfeltin arkisto
- Uno Cygnaeuksen kirjekokoelma (UC)
- P. Marian seurakunnan arkisto

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

- C. A. Gottlundin kirjekokoelma
- Thomas Frimanin lähettämät kirjeet

Neuvostoliiton valtion arkistolaitos

Leningradin keskusarkisto (LKA/CCCP)

- Eriuskoisia koskevat asiakirjat
- Venäjän evankelisen kirkon kenraalikonistorin arkisto

Painetut lähteet

Amburger, Erik, Geschichte des Protestantismus in Russland. Stuttgart 1961.

Aurola, Eelis, Cygnaeuksen Ulmannille kirjoittaman kirjeen ajoitus ja sisältö. Kasvatusopillinen aikakauskirja 4/1965. Helsinki 1965.

— Eräs keskeinen lähde Uno Cygnaeuksen suunnitelmassa kielen opetuksen uudistamiseksi. Koulu ja menneisyys XVII/1965. Forssa 1965.

— Suomen tehtaankoulut. Helsinki/Forssa 1961.

Dalton, Hermann, Die evangelische Bibliothek in St. Petersburg. St. Petersburg 1886.

50-jährige Jubiläum der reformirten Kirchenschule zu St. Petersburg, am 11. März 1868. St. Petersburg 1868.

Gernet, Axel von, Geschichte und System des bäuerlichen Agrarrechts in Estland. Reval 1901.

Halila, Aimo, Suomen kansakoululaitoksen historia I. Turku 1949.

Hillner, G., Bischof Carl Christian Ulmann. Riga 1909.

Historiallinen arkisto 57. Turku 1961.

Iversen, Julius, Das Lehrpersonal der St. Petri-Schule. Zur Geschichte der St. Petri-Schule in St. Petersburg. Zweiter Teil. St. Petersburg 1887.

Kasvatus ja koulu I/1966. Jyväskylä 1966.

Kasvatusopillinen aikakauskirja. Acta paedagogica fennica 4/1965. Helsinki 1965.

- Kirchner, Julius*, Album der St. Annen-Schule vom 3. November 1852 bis 3. November 1871. St. Petersburg 1878.
- Koulu ja menneisyys IV Porvoo 1939, XVII Forssa 1965.
- Kuuliala, Wiljo-Kustaa*, Sikojärven Sirenit. Riihimäki 1946.
- Lemmerich, C.*, Über die Geldverhältnisse der deutschen Hauptschule St. Petri. St. Petersburg 1865.
- Lönnbeck, Gustaf F.*, Uno Cygnaeus «finska folkskolans fader». Helsingfors 1910.
- Mittheilungen und Nachrichten für die evangelische Geistlichkeit Russlands. 7. Bd. 2. Heft. Riga 1847.
- Peterson, C. — Bach, J. — Inselberg, E.*, Das ritterschaftliche Parochiallehrer-Seminar in Walk. Riga 1898.
- Protocolle der St. Peterburgischen Provinzialsynode von 1851 bis 1860. Odessa 1861.
- Rajainen, M.*, Tarton yliopiston «jakobiinien» kansanopetussuunnitelmat ja niiden vaikutus Vanhan Suomen kouluoloihin. Historiallinen arkisto 57. Turku 1961.
- Salo, Aukusti*, Pikkulasten kasvatustavoitukset Uno Cygnaeuksen kansansivistysjärjestelmässä. Helsinki 1939.
- Schmidt, Karl*, Die Geschichte der Pädagogik, Vierter Band. Göttingen 1862.
- Schmidt, Karl — Lange, Wichard*, Geschichte der Erziehung und des Unterrichts, 4. p. Köthen 1885.
- Speer, Helmut*, Das Bauerschulwesen in Gouvernement Estland vom Ende des achtzehnten Jahrhunderts bis zur Russifizierung. Tartu 1936.
- Toiviainen, Kalevi*, August Tholuck uuspietistisen pedagogisen ajattelun edustajana. Kasvatustieteellinen tutkimus ja koulu I/1966. Jyväskylä 1966.
- Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä. Toimittanut Gustaf F. Lönnbeck. Suomentaja A. J. Tarkkanen. Helsinki 1910.
- Wiborg 1857, numerot 14, 17, 20, 24, 33, 37.
- Zur Geschichte der St. Petri-Schule in St. Petersburg. Zweiter Teil. St. Petersburg 1887.